

Gugán Dániel

Líbia – az „elfelejtett polgárháború” és annak migrációs vetülete

Az európai közvélemény számára csupán másodlagos fontossággal bíró líbiai válság mind a sajtó, mind a szakirodalom által mellőzött szerepre kényszerül a (részben jogosan) fontosabbnak ítélt szíriai válság és az általa gerjesztett menekültáradat fényében. Míg a Közel-Kelettel foglalkozó írások inkább a szíriai válság és annak szélesebb kontextusa (Törökország, Iszlám Állam, európai menekültügyek stb.) köré koncentrálnak, a „háttérben” zajló másik jelentősebb belháború – Líbia – a tudósításokból rendre kimarad. Ennek oka nem csupán a konfliktus kisebb mérete (és az emberáldozatok jóval alacsonyabb száma), hanem az is, hogy a szíriai polgárháborúnál jóval kevésbé érezteti hatását Európában, és ezért jóval kevésbé érdekes téma az európai közönség számára. Jelen cikk ezt a hiányt próbálja legalább részlegesen betölteni a líbiai konfliktus jelenlegi helyzetének és komplexitásának bemutatásával, valamint annak a felismerésével, hogy – a balkáni migrációs útvonal lezárásával – immár a Líbia felől érkező migrációs hullám jelenti az egyik legnagyobb biztonsági kihívást az EU számára, amelynek a hatékony kezeléséhez a líbiai polgárháború mélyebb megismerése is szükséges.

Kulcsszavak: Líbia, EU, migráció, Kaddáfi-rezsim

Gugán Dániel: *Libya – the ‘forgotten civil war’ and its implications on migration crisis*

The Libyan crisis seems to have a lower importance for the European public compared to the more relevant Syrian crisis and the migration flow it induced, and it’s somewhat neglected by both the press and the scientific literature. While writings on the Middle East nowadays are more concentrated around the the Syrian crisis and its wider context (Turkey, Islamic State, European migration flows... etc.), the other major crisis in the ‘background’, Libya is rarely reported. This is not only due to the smaller size of the conflict (and the much lower number of human casualties), but also due to the conflict’s lower impact on Europe, which generates lower interest from the European audience. This article attempts to address this gap at least partially by showing the complexity of the Libyan conflict and recognizing that because of the closure of the Balkan migration routes, now the Libyan migratory flow poses one of the biggest security challenges for the EU, which can be only managed by having a deeper understanding of Libyan civil war.

Keywords: *Libya, EU, migration, Gaddafi regime*

Előzmények: a Kaddáfi-rezsim és bukása

Líbia fordulatokban gazdag történetének legutóbbi látványos fejezete – a Kaddáfi-rezsim bukása – érdemel némi magyarázatot annak érdekében, hogy a jelenlegi konfliktus tör-

ténelmi gyökereit jobban megismerjük, illetve annak szélesebb társadalmi kontextusát feltérképezzük.

Líbia mai területe már a római korban is két provinciára volt osztva: Tripolitania és Cyrenaica több mint hat évszázadon át virágzó római provincia volt, majd a Római Birodalom kettészakadásakor, 395-ben Tripolitániát a Nyugatrómai Birodalomhoz csatolták, Cyrenaicát Bizánchoz. Az ötödik század közepén vandál népek foglalták el Cyrenaicát, és Bizánc csak száz évvel később tudta visszafoglalni, majd a hetedik században következett az iszlám invázió és az arab gyarmatosítás. 1510-ben rövid időre a spanyol birodalom, majd a máltai Szent János Lovagrend fennhatósága alá került, de csak a török uralom 1551-es kezdetéig. Az oszmán uralom egészen az 1911-es olasz megszállásig tartott, ezt követően Líbia 1943-ig olasz gyarmat volt. A második világháború alatt Líbia fontos hadszínterré vált, és az észak-afrikai katonai műveletek lezárása után az országot három befolyási övezetre osztó Franciaország, Nagy-Britannia és Egyesült Államok – az olasz ellenállást figyelmen kívül hagyva – elhatározta az ország egyesítését és a független líbiai kormányzat létrehozását. Líbia független királysággá vált 1951-ben. A Líbiai Egyesült Királyság uralkodója I. Idrisz lett, aki tekintélyes vallási előljárából vált az ország vezetőjévé. 1954-ben jelentős kőolajkészleteket fedeztek fel Líbiában, ami hirtelen jött gazdagságot hozott az ország számára. Bár az olajjövedelem jelentősen megnövelte az állam bevételeit, ez a gazdagság a király és az elit kezében összpontosult, és nem hozta el a remélt életszínvonal-javulást Líbia népessége számára.

Ezzel egy időben terjedtek el nasszerizmus és az arab nacionalizmus eszméi a Közel-Keleten,¹ ami Líbia politikai viszonyaira is jelentős hatást gyakorolt. Ezen eszmék és a társadalmi elégedetlenség hatására végül egy katonai puccs 1969-ben megdöntötte Idrisz király hatalmát, és megkezdődött egy mindent elsöprő társadalmi reform. A puccs legkiemelkedőbb alakja, Moammer Kaddáfi ezredes végül képes lett teljes mértékben a saját kezében összpontosítani a hatalmat és megkezdeni a líbiai „kulturális forradalmat”, ami az ország teljes politikai és kulturális átalakulásához vezetett. A Kaddáfi vezette Líbiai Forradalmi Irányító Tanács eltörölte a monarchiát és az alkotmányt, és megalapította az új Líbiai Arab Köztársaságot. Ezt 1977-ben felváltotta a „tömegek állama”, a Népi Szocialista Líbiai Arab Dzsamahírja, amely kísérlet volt egy iszlámalapú szocialista utópia megteremtésére. A Kaddáfi-éra főbb jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

– Az új rendszerben az iszlámot tették államvallássá, és létrehozták a szocializmus arab változatát. A rendszer alapjai az iszlámra épültek, de a radikális nacionalizmus és a szocializmus eszméi is szerepet kaptak. Létrejött tehát egy erősen hibrid jellegű ideológiai alapokon nyugvó rendszer, amelynek a főbb vezérelveit Kaddáfi később az úgynevezett Zöld könyvben² foglalta össze. A rendszer lényeges (pozitív) eleme volt az, hogy az olajbevételekből biztosította mindenkinek az oktatás, az egészségügy és részben a lakhatás elérhetőségét. A közoktatás ingyenes és mindkét nem számára kötelező lett, az orvosi ellátás pedig térítésmentes. Ez a reform a társadalom széles körében legitímálta az új rezsimet, és a királyság elitizmusával szemben egyfajta népi-szocialista alternatívát mutatott.³

1 Youssef M. CHOUËIR: *Arab nationalism: a history of nation and state in the Arab world*, Wiley-Blackwell, 2000.

2 Muammar AL-GADDAFI: *The Green Book*, People's Committee, Libya, 1976.

3 Muammar AL-GADDAFI: *The Solution of the Economic Problem: Socialism*, People's Committee, Libya, 1976.

– A törvényhozó és végrehajtó hatalom is teljesen átalakult: megszüntették a parlamenti intézményrendszert és a pártokat, minden hatalom a Líbiai Forradalmi Irányító Tanács kezében összpontosult.⁴ Maga Kaddáfi nem viselt semmilyen hivatalos tisztséget, ennek ellenére nyilvánvaló volt, hogy a tényleges hatalom az ő kezében van. Kaddáfi hivatalosan csak a „Forradalom Testvéri Vezére és Útmutatója” volt, később tábornokká nevezték ki, illetve a Líbiai Fegyveres Erők főparancsnoka lett.

– Kaddáfi szorosabbra fűzte a szálakat ország és a keleti blokk államai között, azonban fenntartotta az ország a semlegességét, és nem kívánta a szocializmus arab területeken történő térnyerését sem. A líbiai rendszer ugyan hordozott szocialista jegyeket (de facto egypártrendszer és egalitarianizmus), de a kommunizmust – csak egy újabb „koloniális” külső ideológiaként kezelve – visszautasította.

– A keleti blokkal kacérkodó Kaddáfi ezzel párhuzamosan egyre inkább nyugatellenes politikába kezdett. A hetvenes évek olajipari államosítási hulláma után (melynek fő áldozatai brit és amerikai vállalatok voltak) az 1980-as és 1990-es években Kaddáfi nyíltan támogatni kezdte a nemzetközi terrorizmust.⁵ Példaként hozható az az 1986-os berlini diszkórobbantás, aminek következménye a nemzetközi elszigetelődés és Líbia amerikai bombázása lett, valamint az 1988-as Lockerbie-katasztrófa, amelyért Líbia később felelősséget is vállalt.

– A későbbi fejlemények szempontjából a rendszer legérdekesebb tulajdonsága a már ekkor megjelenő törzsi-területi ellentétek folyamatos feszültséget keltő jelenléte volt. Mint fentebb említettük, Líbia mai területe már a római korban is két provinciára volt osztva, a nyugati Tripolitaniára és a keleti Cyrenaicára (ezekhez lett később hozzácsatolva a déli Fezzan). Ennél azonban jóval összetettebb a terület törzsi felosztása, szinte minden egyes nagyobb városnak megvan a maga domináns arab törzse, míg a déli oázisokban két szaharai törzs, a tuareg és a tebu dominál. Kaddáfi maga is az egyik (nyugati) törzs leszármazottja, és ezt politikája is kifejezte: a keleti Cyrenaicát elhanyagolva a főbb fejlesztési erőfeszítéseket a nyugati Tripolitaniára összpontosította, nem csoda hát, hogy az ellene induló forradalom központja a keleti nagyváros, Bengázi lett. A regionális és törzsi különbségeket a rezsim próbálta enyhíteni, mivel az ország társadalmi fejlődésének és egységének ezek nem kedveztek. A hagyományos, törzsi alapon szervezett közigazgatási rendszert felbontották, és új (vegyes törzsi lakosságú) közigazgatási egységeket jelöltek ki; a törzsi hovatartozás helyett a rezsim próbált egy egységes pánlíbiai identitást teremteni.⁶

– Líbia kormányzása a közvetlen demokrácia egy helyi implementációján alapult, melyben a lakosság – elméletileg – a helyi tanácsokon és a Népi Kongresszuson keresztül fejezhette ki politikai akarátát.⁷ Ez azon túl, hogy elsorvasztotta az ország politikai intézményrendszerét, a törzsi kötelékek fennmaradásához is nagyban hozzájárult. Kaddáfi ráadásul, hogy megvédje a pozícióját az ellenzéki erőktől és a puccskísérletektől, gondosan ügyelt az erőviszonyok egyensúlyban tartására a különböző törzsek és érdekcsoportok között, gyakran kijátszva őket egymás ellen. Hogy megelőzzön egy esetleges katonai puccsot, szándékosan gyengítette a líbiai fegyveres erők szervezettségét, és rendszeresen

4 Lillian Craig HARRIS: *Libya: Qadhafi's Revolution and the Modern State*, Westview Press, Boulder, 1986.

5 David BLUNDY, Andrew LYCETT: *Qaddafi and the Libyan Revolution*, Little Brown & Co., Boston, 1987.

6 Ronald BRUCE: *Libya: From Colony to Revolution (revised edition)*, Oneworld, Oxford, 2012.

7 Jonathan BEARMAN: *Qadhafi's Libya*, Zed Books, London, 1986.

cserélgette a tiszteket a különböző pozíciókon. Hosszú távon a fegyveres erők szervezetlensége és gyenge lojalitása az országot sebezhetővé tette válságok idején, mint ahogy ez a 2011-es forradalom nyomán meg is mutatkozott, a politikai intézményrendszer és kultúra hiánya pedig nagyban megnehezítette a forradalom utáni újjászervezést.

2011 februárjában a tunéziai és egyiptomi felkeléseket követően tiltakozás kezdődött a Kaddáfi-rezsim ellen is, amely később polgárháborúvá fejlődött. A polgárháború az ország nyugati részeit kontrolláló Kaddáfi és a keleti részt ellenőrző forradalmárok közt zajlott, és végül a NATO segítségével harcoló felkelők győzelmével ért véget. Jelen cikk azonban a forradalom részletes történetét nem tárgyalja, hiszen ez jól feldolgozott a nemzetközi irodalomban,⁸ inkább annak utóéletével és Európára gyakorolt hatásával foglalkozik.

A forradalomtól napjainkig: fokozódó törzsi feszültségek, majd polgárháború

A Kaddáfi-rezsim bukása után Líbia politikai vezetése fokozatosan a különböző rivalizáló helyi erők kezébe került, amivel párhuzamosan a központi hatalom ereje minimálisra olvadt. Az erőszakos konfliktusok és a legitimitást követelő csoportok növekvő száma a mai napig megakadályozta egy nagyjából általánosan elfogadott politikai rend létrehozását.⁹

A helyi hatalmi központok megjelenése a forradalom alatt és után a központi hatalom felbomlásával párhuzamosan történt, és mint láttuk, ennek a folyamatnak a gyökerei a Kaddáfi-korszakban keresendők. Kaddáfi szándékosan akadályozta az erős állami intézmények kiépülését, és az állami jogrend helyett inkább törzsi alapon nyugvó informális hálózatokon keresztül gyakorolta hatalmát. E hálózatok a törzsi kötelékek erősödéséhez vezettek, és ezáltal gátolták egy egységes nemzeti politikai elit megteremtését. Ehelyett törzsi alapú lokálpatriotizmus érvényesült, településenként különböző törzsi elitiek és az őket támogató helyi milíciák vezetésével. Ennek megfelelően a helyi politika és a helyi közösségek közötti törésvonalak határozzák meg a jelenlegi (poszt-Kaddáfi) Líbiát, nem pedig a központi politikai intézmények. Nyugat-Líbiában például egyes városok forradalmi erőddé váltak a felkelés alatt (Miszrata), míg a szomszédjaik (Bani Walid) a rendszer utolsó bástyáivá. Minden egyes város megőrizte saját helyi politikai karakterét, valamint saját katonai tanácsok és forradalmi brigádok általi vezetését.

Kaddáfi bukása a forradalmat támogató városok és törzsek számára a győzelmet jelentette, a többiek számára viszont a vereséget. A forradalmi erők lokálpatriotizmusa pedig megakadályozta a központi hatalom helyreállítását a forradalom után, és képessé tette őket arra, hogy hatalmukat a mindenkor központi kormányzattal szemben megőrizzék. Néhány nagyobb városban, köztük Tripoliban és Bengáziban fellángolt a helyi erők rivalizálása, ami ahhoz vezetett, hogy nemhogy a központi, de még a városi szintű hatalomgyakorlás sem lett területileg egységes, és végül az országban egyre szaporodó helyi fegyveres csoportok önállósága a központi kormányzat teljes ellehetetlenülését hozta.¹⁰

8 Például: Lindsey HILSUM: *Sandstorm: Libya in the Time of Revolution*, Faber and Faber, London, 2012.

9 David D. KIRKPATRICK: *In Libya, Fighting May Outlast the Revolution* [online]. Forrás: nytimes.com [2016. 07. 30].

10 Lásd részletesebben: International Crisis Group: *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts* [online]. Forrás: crisis-group.org [2015. 11. 17.].

A forradalom 2011 őszi lezárulása után tíz hónapon keresztül formálisan a Nemzeti Átmeneti Tanács irányította Líbiát, majd a 2012-es választások után átadta helyét a Nemzeti Kongresszusnak. A Nemzeti Kongresszus mandátuma 2014-ben lejárt, ezért új szavazást írtak ki, melynek eredményeképpen 2014 augusztusában megalakult az új Képviselőház, ami egészen 2016-ig Líbia legitim kormányának volt tekinthető. Az alacsony részvétel és a választások számukra kedvezőtlen kimenetele miatt azonban a líbiai iszlamista erők nem ismerték el az eredményt, és továbbra is az általuk dominált Nemzeti Kongresszust tartották az ország legitim irányítójának.¹¹

Ezzel a konfliktus egy újabb éles eszkalációja kezdődött: a „Líbia Hajnala” akció keretében a miszrítai támadó iszlamista erők sikeresen kiszorították a rivális fegyveres csoportokat a városból, és konszolidálták hatalmukat Tripoli területen. A város uralmuk alá hajtásával lényegében biztosították a Nemzeti Kongresszus folytatólagos hatalmát, és illegitimé tették a frissen megválasztott Képviselőházat. A Képviselőház hatalma Kelet-Líbia (a hajdani Cyrenaica) területére szorult vissza, ahol saját kormányt alakítottak Tobruk központtal. Az új kormány a helyi fegyveres milíciák segítségével föderatív állammá alakítaná Líbiát, ami viszont kedvezőtlen lenne az ország nyugati fele (Tripolitania) számára, hiszen így elesne a keleti tartományok olajbevételeitől. Az országnak tehát két kormánya lett, és Líbia de facto szétesett a két történelmi régió területére. Míg a korábbi törzsi konfliktusok helyi szintre korlátozódtak és általánosságban rövid életűek voltak, ez a konfliktus inkább már két nagy rivális szövetség megjelenését tükrözi.¹² Az elhúzódó hatalmi harcok miatt 2014 végén lényegében kettészakadtak az állami intézmények, és állandósult a két kormány versengő legitimitása Tripoliban, illetve Tobrukban. Egyik tábor sem tudott érvényesülni egy Líbia teljes területet lefedő hatékony és jogszerű kormány létrehozásában.

Időközben azonban – a káoszt kihasználva – az Iszlám Állam is megvetette a lábát Líbiában: 2014 végen szíriai dzsihadista veteránokból és helyi radikális szervezetekből megalakult az Iszlám Állam líbiai frakciója, melynek Szirt városából kiindulva sikerült ellenőrzése alá vonnia a Bengázi-öböl partján egy közel kétszáz kilométeres partszakaszt. A célt azonban, hogy létrehozzanak egy második kalifátust Szirt fővárossal, illetve rátegyék a kezüket a Bengázi-öböl olajmezőire, nem sikerült elérniük, mivel terjeszkedésük egy idő után a helyi milíciák ellenállásán elakadt. Mindeközben a deli országrészekben a tuareg és tebu törzsek is kvázi önállóságot szereztek, és lényegében mindkét líbiai kormány fennhatósága alól kikerültek.

2014-ben tehát a két kormány megalakulásával és az egymás (és az Iszlám Állam) ellen indított offenzíváikkal újjáéledt a líbiai polgárháború. A líbiai hadszíntér 2015-ben már jelentős számú áldozatot követelt, több mint 4000 ember halt meg a harcokban. Gyakoriak az áramkimaradások, az üzleti tevékenység és az olajbevételek jelentősen visszaestek, az ország lakosságának jelentős része pedig Tunéziába menekült.

A két kormány és a különböző milíciák közötti tárgyalásokat az ENSZ 2015 óta próbálja egyengetni, több-kevesebb sikerrel. A cél egy ideiglenes egységkormány létrehozása, ami több kudarcos tárgyalási forduló után nemrég biztató fordulatot vett: egy 2015. de-

11 A forradalom utáni politikai folyamatokról lásd részletesebben MARSÁI VIKTOR: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből, *Nemzet és Biztonság*, 2014/3, 82–104. o.

12 Péter COLE, Brian McQUINN: *The Libyan Revolution and Its Aftermath*, Oxford University Press, 2015.

cember 17-én aláírt politikai megállapodás alapján 2016 januárjában létrejött a „Nemzeti Megegyezés Kormánya”, a Nemzeti Kongresszust felváltó átmeneti kormány Tripoli székhellyel. Az új kormány a nyugati hatalmak és az ENSZ támogatását is élvezzi, valódi hatalma és hosszú távú fenntarthatósága viszont kérdéses,¹³ mivel a keleti országrész felett a mai napig nem gyakorol hatalmat. Az egységkormány katonai erői (nyugati segítséggel) sikeresen felvették a harcot az Iszlám Állam líbiai szárnyával, és a nemrég még jelentős méretű tengerparti területet birtokló iszlamistákat mára sikerült visszaszorítani az Iszlám Állam „tartalék fővárosának” szánt Szirtbe,¹⁴ 2016 júniusára pedig Szirt is elesett, és az Iszlám Állam helyi vezetői elmenekültek.¹⁵

A központi kormányzáshoz való, hosszú távra szóló visszatérés lehetősége jelenleg attól függ, hogy a helyi érdekeket képviselő heterogén koalíciók képesek-e valamiféle központi intézményrendszernek általános legitimitást adni a jelenlegi átmeneti kormány mandátumának lejáta után. Ennek hiányában a hatalom hosszabb távú fragmentációja biztosra vehető, és vele együtt maradnak a különböző intenzitású, de folyamatos fegyveres konfliktusok is a lokális hatalmi központok között.

A polgárháború hozadéka: migrációs nyomás és terrorveszély

Európa szempontjából – a jelentős olajexportján túl – Líbia jelenleg az irányából Európára nehezülő komoly migrációs nyomás és az ezzel együtt járó növekvő terrorfenyegetettség miatt vált fontossá. A szubszaharai migránsok „gyűjtőbázisává” vált, a lényegében működő államszervezet nélküli Líbia kitűnő terepet nyújt az embercsempészet virágzásához, illetve a különböző terrorista sejték kiképzőbázisaként is jól funkcionál. Ez utóbbi probléma némileg enyhülni látszik az Iszlám Állam kiszorításával, de az illegális migráció és embercsempészet továbbra is virágzik Líbiában.

Az EU számára jelenleg a leg súlyosabb biztonsági kihívás egyértelműen a migráció. Európa számos okból vonzó migrációs célpont a környezetében élőknek, és ezen okok legalább két nagy csoportra bonthatók aszerint, hogy a kiindulási hely „taszító” hatásait vagy a kívánt migrációs célterület „vonzó” hatásait vizsgáljuk-e:

- „taszító” hatások: polgárháborúk, éhínség, klímaváltozás, gazdasági hanyatlás és munkanélküliség;
- „vonzó” hatások: politikai stabilitás és személyi biztonság, gazdasági lehetőségek, a már Európában levő azonos eredetű közösségek segítsége stb.

Líbia esetében a legfőbb taszító hatás nyilvánvalóan a polgárháború, amit még a Líbiát érő szubszaharai migrációs nyomás is súlyosbít. A másik oldalon az EU a vonzó hatások szinte mindegyikével rendelkezik, a két hatás együttesen pedig megteremti azt a migrációs feszültséget, amiért már emberek tömegei vélik érdemesnek megpróbálkozni az átkeléssel.¹⁶

13 Reuters: U.N. calls for support for Libya government, upholding of ban on arms [online]. Forrás: reuters.com [2016. 09. 28.].

14 Libyan Express: Central Region Joint Operations Room announces all-out war on ISIS in Sirte [online]. Forrás: libyanexpress.com [2016. 05. 07.].

15 Lásd részletesebben: Kitekintő: Líbiában is visszaszorulóban az Iszlám Állam [online]. Forrás: kitekinto.hu [2016. 06. 25.].

16 Reuters: Calm seas, Libya's lawless state open door for migrant flows [online]. Forrás: reuters.com [2016. 08. 28.].

Jelen cikk az EU-ba tartó migrációs útvonalakat csak röviden, a kontextus megteremtése kedvéért tekinti át, s csupán abból a célból, hogy a Líbia irányából érkező migrációs nyomás háttere jobban érthetővé váljon. Napjainkban három (plusz egy) domináns EU-irányú migrációs útvonal létezik.¹⁷

– A nyugat-mediterrán útvonalat eredetileg főként nyugat-afrikai bevándorlók részécsítették előnyben, de a keleti útvonal ellehetetlenítése miatt sok szíriai és iraki menekült is áttérődött erre az útvonalra, akik Mauritániába vagy Marokkóba repülve megpróbálnak Európába Gibraltáron át bejutni.¹⁸ Mindazonáltal ennek az útvonalnak a kapacitása messze elmarad a másik kettőtől (főként az EU-val jól együttműködő marokkói hatóságok munkája miatt), és azok forgalmának tizedét sem teszi ki, jelentősége az EU szempontjából tehát jóval kisebb.

– A kelet-mediterráni és a hozzá kapcsolódó balkáni útvonal egészen a 2015-os migrációs válság tetőzéséig messze a legjelentősebb útvonal volt, de a balkáni útvonal lezárása (amiből Magyarország is jelentős részt vállalt), illetve a török–EU-egyezmény megkötése az útvonal jelentőséget nagyban csökkentette.¹⁹

– A közép-mediterráni útvonal maradt tehát a leginkább járható út az Európába igyekvő migránsok számára, amit az itteni tragédiák sajnálatosan megszorodott száma is mutat. Az együttműködő török és marokkói kormányal ellentétben a líbiai „kormányzás nélküli állapot” kitűnő lehetőséget kínál mind a szervezett embercsempészet, mind a terrorista kiképzőbázisok számára. A balkáni folyosó lezárulásával és az EU–török egyezmény életbelépésével tehát megnövekedett a Líbián keresztül áramló migráció, viszont jelentősen eltérő „személyi összetétellel”: míg a keleti útvonalat főként szíriai és iraki menekültek használták (akiknek egy kisebb része most Marokkón keresztül próbálkozik), a közép-mediterráni útvonalat inkább a szubszaharai eredetű migránsok választják.

A növekvő embercsempészet, a vele együtt járó katasztrófák és a terrorizmus terjedése viszont újabb nyomás alá helyezte az EU-t, hogy a „török rendezés” után a líbiai helyzettel is kezdjen valamit. Ennek jeleit már felfedezhetjük a földközi-tengeri embercsempészés ellen irányuló katonai akciókban: például az EU Sophia²⁰ hadművelete 2016 júniusában kapott felhatalmazást az ENSZ BT-től, hogy a Földközi-tengeren lefoglalja és elkobozza az embercsempészek által használt hajókat. Mindennek ellenére azonban átfogó európai menekültügyi rendezési terv eddig nem került napirendre.

A formálódó „migrációs megállapodás”

A migráció belső EU-s szabályozásának jelentős történelmi előzményei vannak. A nemzetközi migráció európai szabályozása már az Európai Szén- és Acélközösség 1951-es felállításától folyamatosan napirenden van. Abban az időben a „migráció” a hat alapí-

17 Ezeket áttekintő ábrán lásd: The Economist: *Migration in Europe - Looking for a home* [online]. Forrás: economist.com [2015. 08. 29.].

18 Lásd részletesebben: IRIN News: *Morocco: the forgotten frontline of the migrant crisis* [online]. Forrás: newirin.irin-news.org [2015. 07. 07.].

19 Lásd részletesebben: *Sokkal kevesebb menekült érkezik a török alku óta* [online]. Forrás: 444.hu [2016. 04. 17.].

20 Lásd részletesebben: *Mostantól erőszakot is alkalmazhatnak az EU hajói a Földközi-tengeren a csempészek ellen* [online]. Forrás: 444.hu [2016. 06. 14.].

tó tagállam munkavállalóinak szabad mozgását szolgálta a közös munkaerőpiacon, és az 1985-ös schengeni egyezmény²¹ elfogadásával szilárd jogi alapokon áll. Amit azonban jelenleg EU-s migráció értünk, az egyre inkább az unión kívülről érkező (harmadik országbeli), nem uniós állampolgárok mozgását jelenti, ezen belül is jelenleg a menedékerők fogadásának közös európai szabályozása került sürgősséggel napirendre. Ennek a közös európai szabályozása viszont messze nem megfelelően kidolgozott. A jelenleg érvényben levő 1990-es dublini egyezmény, illetve az annak megreformálását célzó 2013-as Dublin III rendelet²² ugyan meghatározza az EU tagállamainak felelősségét a menedékkérelmek elbírálásában, de egy összeurópai, átfogó és a nemzetközi konvenciókkal összhangban lévő közös európai menekültügyi szabályozás kialakítása a mai napig várat magára. A 2015-ös migrációs válság ezt a hiányosságot hirtelen a felszínre hozta és akut problémává tette, beindítva egyfajta improvizatív „tűzoltást” az európai törvényhozásban.

2015. november 12-én, a kétnapos máltai csúcstalálkozó²³ végén uniós tisztviselők bejelentették, hogy az EU megállapodást ajánl Törökország részére, amelynek lényege, hogy az EU hárommilliárd euróval támogatja az ország erőfeszítéseit, hogy a területén levő több mint 2 millió szíriai menekültet „helyben tartsa”, és megfékezze továbbvándorlásukat az EU-ba. Az ajánlatot Törökország végül (további engedmények kicsikarása után) elfogadta. A megállapodás az EU és Törökország között végül 2016. március 20-án lépett hatályba, és kötelezi Törökországot a területéről Görögországba érkező illegális migránsok visszafogadására.²⁴ Ez a megállapodás némi haladékot biztosított az EU számára, hiszen sikerült a kelet-mediterráni migrációs útvonalat „befagyasztani”, még ha csak ideiglenesen is.

A keleti útvonal (ideiglenes) „megoldása” azonban nem segítette (sőt inkább nehezítette) a déli útvonal középpontjában fekvő Olaszország helyzetét. A Líbián áthaladó észak-afrikai eredetű migráció kezelésére semmilyen, a törökországihoz hasonló megoldási javaslat nem merült fel. A katonai jellegű határvédelmi megoldások (Mare Nostrum,²⁵ Triton²⁶ és a már említett Sophia műveletek) pedig nem hozták meg a várt eredményt (már csak szűkös kapacitásuk miatt sem).

Ennek a helyzetnek a kezelését célozza az új „migrációs megállapodás”, amelynek a kidolgozása – főként a Líbiából Olaszországba érkező nagy mennyiségű migráns miatt – olasz kezdeményezésre indult el. Az új „migrációs megállapodás” rövid áttekintése kulcsfontosságú feladat, hiszen ez hivatott hosszú távú megoldást kínálni az EU egyre súlyosabb migrációs válságára, felváltva a jelenlegi ad hoc megállapodásokra épülő politikát egy rendszerszintű szabályozással. Ez lesz hivatott mind az EU-tagállamok és lakosaik, mind az unió határain kívülről érkező migránsok számára jogilag stabil és kiszámítható környezetet teremteni, valamint szabályozott keretek közé terelni a jelenleg nehezen kezelhető migrációs helyzetet. Az új egyezmény (illetve az egyezmény tárgyalási alapjául

21 European Commission: *The Schengen area and cooperation* [online]. Forrás: eur-lex.europa.eu [2016. 08. 10.].

22 European Council: *REGULATION (EU) No 604/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL OF 26 June 2013* [online]. Forrás: eur-lex.europa.eu [2016. 08. 10.].

23 Lásd részletesebben: European Council: *Valletta Summit on migration, 11-12/11/2015* [online]. Forrás: consilium.europa.eu [2016. 08. 10.].

24 Lásd részletesebben: *Migration Policy Institute: The Paradox of the EU-Turkey Refugee Deal*, Migration Policy Institute [online]. Forrás: migrationpolicy.org [2016. 08. 10.].

25 Ministry of Defence of Italy: *Mare Nostrum Operation* [online]. Forrás: marina.difesa.it [2016. 07. 30.].

26 ANSA News: *Frontex Triton operation to 'support' Italy's Mare Nostrum* [online]. Forrás: ansa.it [2016. 07. 30.].

szolgáló olasz tervezet²⁷) lényegében felvázolja az EU tervezett lépéseit (felajánlásait) az észak-afrikai illegális migráció csökkentésére, illetve meghatározza, hogy a felajánlásokért cserébe a régió országaitól (köztük legfőképp Líbiától) milyen intézkedéseket vár el Európa.

Az EU felajánlásai a régió országai számára:

- Új európai beruházási projektek és egy új uniós beruházási alap létrehozása a régió országai részére.
- „EU–Afrika-kötvények” létrehozása, hogy az EIB és más európai és nemzetközi pénzügyi szervezetek segítségével megkönnyítsék az afrikai országok tőkepiaci hozzáférését.
- Fokozott biztonsági együttműködés: határellenőrzési, vámügyi, igazságszolgáltatási és menekültügyi együttműködés a nemzetközi szabályokkal összhangban, és a feladatok regionális csoportosítása (regionalizációja) a jelenség határokon átnyúló jellegének figyelembevételével.
- Legális migrációs lehetőségek kiépítése: belépési kvóták vendég munkavállalók részére, információs segítségnyújtás az európai munkalehetőségekről, indulás előtti képzések (beleértve a nyelvi és szakképzést) együttműködve az európai vállalatokkal, szakmai és társadalmi integráció a fogadó tagállamban, valamint az Erasmus-program kiterjesztése a diákok és kutatók részére.
- Letelepítési programok azon országok kompenzálására, amelyek vállalják, hogy a nemzeti menekültügyi rendszerüket összehangolják a nemzetközi szabályokkal.

Az EU elvárásai a régió országaitól:

- A hatékony határellenőrzés iránti elkötelezettség és a menekültáramlás csökkentése Európa felé. Határrendészeti kapacitásbővítés az EU segítségével, és a határellenőrzési technikák fejlesztése. A menekültek felkutatási és mentési tevékenységének kiterjesztése. Az Európai Határőrséggel való együttműködés.
- Együttműködés a menekültek visszafogadásában, azonosításában és az úti okmányok kiadásában, valamint reintegrációs programok biztosítása a visszatérők számára. A régió országai közötti visszafogadási együttműködés és a biometrikus adatbázisok és informatikai rendszerek fejlesztése.
- Infrastrukturális és logisztikai fejlesztések, amelyek lehetővé teszik a menekültek gondos helyszíni átvizsgálását, és ezáltal a gazdasági bevándorlók elkülönítését a nemzetközi védelemre szoruló menekültektől.
- Helyszíni védelem és befogadóközpontok létesítése a rászorulóknak részére az erre létrehozott nemzetközi szervezetek segítségével.
- Az emberkereskedelem és embercsempészet elleni küzdelem erősítése és csatlakozás az EU rendőrségi és igazságügyi együttműködéséhez.

Összegezve tehát: az EU – mintegy „externalizálva” a problémát – a migráció megfékezését az annak kiindulópontjául szolgáló országok együttműködésre „csábításával” próbálja meg elérni. A szigorúbb határrendészeti együttműködés és az illegális migránsok visszafogadása fejében Európa legális (cirkuláris) migrációs lehetőségek kiépítését ajánlja,

²⁷ The Government of Italy: *MIGRATION COMPACT: Contribution to an EU strategy for external action on migration* [online]. Forrás: governo.it [2016. 07. 30.].

illetve anyagi és technikai segítséget a határvédelem fejlesztéséhez. További fontos részlet, hogy a kooperáció esetleges sikerességét az EU gazdaságfejlesztési intézkedésekkel is juttatná új európai beruházási projektek és EU–Afrika-kötvények létrehozásával, ami hosszabb távon is segíthetné stabilizálni a régió jelenleg súlyos gazdasági problémákkal küzdő országait. Elméleti síkon a tervezet jól mutat, de kérdés, hogy amíg nincs stabil és egységes központi hatalom Líbiában, ki fogja végrehajtani a „megállapodás” partnerországokra eső részét, illetve egy erős és legitim központi hatalom hiányában egyáltalán kivel lehetne megkezdeni a tárgyalásokat. A módszer, ami az erős kézzel kormányzott Törökország esetében többé-kevésbé bevált, nem működhet eredményesen egy olyan hiányos államiságú területen, mint Líbia.

Összegzés: líbiai rendezés vagy egy újabb migrációs válság?

Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy egy stabil Líbia megteremtése (akár jelentős EU/NATO-segítséggel is) alapfeltétele lenne a közép-mediterráni migrációs válsággóc felszámolásának. Erős központi államhatalom hiányában egyszerűen nincs jelenleg olyan entitás ma Líbiában, amely az ország területén tevékenykedő embercsempész-hálózatot hatékonyan fel tudná számolni. A líbiai egység megteremtése azonban mind történeti, mind társadalomszerkezeti okokból nagyon kényes és bonyolult folyamat, amit kívülről csak támogatni lehet, kieroszakolni nem. Líbia esetében bármilyen migrációs megállapodás (legalább részbeni) végrehajtásának előfeltétele egy stabil kormányzat megteremtése, ezért a migrációról való tárgyalásokat előbb meg kell előznie egy államépítés jellegű programnak, mely az állami intézményrendszer stabilitását és kapacitásbővítését tűzi ki célul. A jelenlegi „migrációs megállapodás” tervezete tehát elhamarkodottnak tűnik az EU részéről, mivel a cselekvőképes alany létrejötte előtt várná el Líbiától az érdemi cselekvést. Ennek felismerése kulcsfontosságú elem nemcsak Európa, hanem az egész régió szempontjából, hiszen egy Szomália jellegű bukott állam Európa peremén nemcsak az EU-nak, hanem Líbia szomszédjainak is katasztrófát jelentene hosszú távon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Muammar AL-GADDAFI: *The Green Book*, People's Committee, Libya, 1976.
Muammar AL-GADDAFI: *The Solution of the Economic Problem: Socialism*, People's Committee, Libya, 1976
ANSA News: [Frontex Triton operation to 'support' Italy's Mare Nostrum](#) [online]. Forrás: ansa.it [2016. 07. 30.]
Jonathan BEARMAN: *Qadhafi's Libya*, Zed Books, London, 1986.
DAVID BLUNDY, Andrew LYCETT: *Qaddafi and the Libyan Revolution*, Little Brown & Co., Boston, 1987
Ronald BRUCE: *Libya: From Colony to Revolution (revised edition)*, Oneworld, Oxford, 2012
Youssef M. CHOUERI: *Arab nationalism: a history of nation and state in the Arab world*, Wiley-Blackwell, 2000
Peter COLE, Brian MCQUINN: *The Libyan Revolution and Its Aftermath*, Oxford University Press, 2015
European Commission: [The Schengen area and cooperation](#) [online]. Forrás: eur-lex.europa.eu [2016. 08. 10.]
European Council: [REGULATION \(EU\) No 604/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 26 June 2013](#) [online]. Forrás: eur-lex.europa.eu [2016. 08. 10.]

- European Council: [Valletta Summit on migration, 11-12/11/2015](#) [online]. Forrás: [consilium.europa.eu](#) [2016. 08. 10.]
- Lillian Craig HARRIS: *Libya: Qadhafi's Revolution and the Modern State*, Westview Press, Boulder, 1986
- Lindsey HILSUM: *Sandstorm: Libya in the Time of Revolution*, Faber and Faber, London, 2012
- International Crisis Group: [Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts](#) [online]. Forrás: [crisisgroup.org](#) [2015. 11. 17.]
- IRIN News: [Morocco: the forgotten frontline of the migrant crisis](#) [online]. Forrás: [newirin.irinnews.org](#) [2015. 07. 07.]
- David D. KIRKPARTICK: [In Libya, Fighting May Outlast the Revolution](#) [online], Forrás: [nytimes.com](#) [2016. 07. 30.]
- Kitekintő: [Líbiában is visszaszorulóban az Iszlám Állam](#) [online]. Forrás: [kitekinto.hu](#) [2016. 06. 25.]
- Libyan Express: [Central Region Joint Operations Room announces all-out war on ISIS in Sirte](#) [online]. Forrás: [libyanexpress.com](#) [2016. 05. 07.]
- MARSAI Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből, *Nemzet és Biztonság*, 2014/3, 82–104. o.
- Migration Policy Institute: [The Paradox of the EU-Turkey Refugee Deal](#), Migration Policy Institute [online]. Forrás: [migrationpolicy.org](#) [2016. 08. 10.]
- Ministry of Defence of Italy: [Mare Nostrum Operation](#) [online] Forrás: [marina.difesa.it](#) [2016. 07. 30.]
- Mostantól erőszakot is alkalmazhatnak az EU hajói a Földközi-tengeren a csempészek ellen [online]. Forrás: [444.hu](#) [2016. 06. 14.]
- Reuters: [Calm seas, Libya's lawless state open door for migrant flows](#) [online]. Forrás: [reuters.com](#) [2016. 08. 28.]
- Reuters: [U.N. calls for support for Libya government, upholding of ban on arms](#) [online]. Forrás: [reuters.com](#) [2016. 09. 28.]
- Sokkal kevesebb menekült érkezik a török alku óta [online]. Forrás: [444.hu](#) [2016. 04. 17.]
- The Economist: [Migration in Europe – Looking for a home](#) [online]. Forrás: [economist.com](#) [2015. 08. 29.]
- The Government of Italy: [MIGRATION COMPACT: Contribution to an EU strategy for external action on migration](#) [online]. Forrás: [governo.it](#) [2016. 07. 30.]